

Yeşil Teknik

Cenk Durmuşkahya
cdkaha@hotmail.com

Doğal Isınma Yöntemleri (Elektrikli Battaniyelerin Atası, Tandır)

Kat kaloriferleri, merkezi ısıtma sistemleri, elektrikli sobalar icat edilmeden önce atalarımız acaba nasıl ısınyordu?.. Bunun için birçok yeşil teknik bulunuyor.

Isınma tekniklerinden önce içinde bulunduğu muz kuzey yarıkürenin en soğuk aylarından biri olarak kabul edilen Ocak ayının ismi nereden geldiğini açıklayalım. Ocak kelimesi, İsmet Zeki Eyüpoğlu'nun hazırlamış olduğu Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü'ne göre ateş anlamına gelen od kelimesinden gelerek odak- ocak, ateş yakılan yer, yuva anlamına geliyor. Çok eski çağlarda atalarımız, yaşamlarını büyük ölçüde avcılık ve toplayıcılıkla sürdürürken kış aylarında soğuk havanın ve karın etkisiyle dışarıya çıkamıyor ve yapmış oldukları barınaklarda yaktıkları ateşin çevresinde oturuyorlardı. Diğer dönemlerdeyse yaşamlarının büyük bir bölümü dışarıda yani açık havada geçiyor ve barınak adıyla anılan o dönemdeki evlerine sadece yatmak için giriyorlardı. İşte o zamanlarda, yuvalarında yaktıkları ateşin karşısında oturdukları döneme ateş yakılan yer anlamında ocak adı veriliyordu.

Günümüzden yüzyıllar öncesinde kış aylarının dondurucu soğuklarından korunabilmek için çeşitli ısıtma araçları ve teknikleri kullanılıyordu. Yakın zamana kadar ılıman kuşakta yer alan hemen hemen tüm uygarlıklar kentlerini çoğunlukla denizden uzakta bulunan yamaçlara kurmuşlardır. Bunun bir nedeni güvenliğinin sağlanmasıdır. İkinci neden de soğuktan korunmak gereksinimi. Denizden uzak ve yamaçlarda kurulmuş yerleşkelerde kış aylarında denizden gelecek ve havanın ısınıp düşürecek nemli rüzgârlardan etkilenilmez. Ayrıca, kış aylarında soğuyan havanın ağırlaşarak vadi tabanı, ova gibi düzlük alanlarda birikmesi nedeniyle alçak kesimlerde bulunan düz alanlar her zaman yamaçlara göre daha soğuk olur. Bu nedenle eski dönemlerde soğuğu sevmeyen üzüm bağları ve zeytinlikler hep yamaçlarda kurulmuştur.

Doğal ısınma tekniklerinden bir diğeri de ev yapma biçimleri. Günümüzde her ne kadar apartmanlar, çeşitli çok katlı ve merkezi ısıtma sistemli sitelerde oturlusa da, soğuk havanın etkisini daha çok gösterdiği yüksek rakımlı dağlık bölgelerimizde bulunan köylerde ve yaylalarımızda hala ilkel tipli evler kullanılıyor. Isıyı saklamak için yapılan bu tip evlerin başında, toprağa gömülü olanlar gelmekte. Bu evler, genellikle tek odalı olup toprak altında kazılarak yapılıyor ve üzeri ahşap malzemelerle kaplanarak tekrar toprakla kapatılıyor. Genellikle tek bir penceresi bulun-

bu evlerin kapıları, ön cepheye bakan bir çukura açılıyor. Kışın çok ağır geçtiği yerlerde yapılan bu gömme evler, toprağın ısıyı tutma özelliğinden dolayı kışın sıcak olurken, yazın da serin oluyor. Ayrıca toprağın içerisinde bulunan hava taneceklerinden dolayı, iyi yalıtılmış evlerde odanın ortasına yakılmış küçük bir ateşle rahatlıkla ısınlabiliyor. İklimin çok sert olmadığı yerlerde gömülü konutlar, yarısı toprağın içerisinde yarısı dışında kalacak şekilde de yapılabilir.

Isınma açısından önemli bir diğer ev yapma biçimi de yamaca oyulmuş evler. Bu evlerin özellikleri de gömülü evlere benzemekte. Günümüzde Kapadokya bölgesinde hâlâ kullanılmakta olan bu evlerde, ana kayanın kumtaşı, kıltaşı gibi

yu mu ş a k malzemenin olduğu yamaçlarda yapılıyor. Kayaların oyulmasının kolay olduğu bu bölgelerde uygun yamaçlarda bulunan oyuk ve mağaralar genişletilerek ön kısmı briket, tuğla ya da doğal taşlarla örülerek ev haline getiriliyor. Bu tip yapılan oyma evler yamacın yapısına göre birkaç odalı olabilmekte birlikte, toprağa gömülü evlerde olduğu gibi kış aylarında sıcak olurken, yaz aylarında serin oluyorlar.

Büyüklerimiz sobalar icat edilmeden önce uzun yıllar mangal aracılığıyla ısınyorlardı. Yörelere göre, dıngal, korluk, közlük adları da verilen mangallar topraktan ya da metalden yapılıyordu. Çok eskiden yere sabit olarak yapılan mangallar, zaman geçtikçe yerlerini daha küçük ve seyyar olanlarına bıraktı. Genel olarak bu mangallarda odun ve odun kömürü yakılıyor ve alevli yanma bitip odun veya kömürler köz haline geldiğinde mangallar içeriye alınıyordu. İyice yanmış kömürlerin ısınıp korunması için közler külle örtülüyordu. Mangallar basit ısıtıcılar olduğu için ısıyı

bünyelerinde hapsedemiyor ve közler geçtikten sonra ısıtma yeteneğini kaybediyorlardı. Mangallardan sonra ortaya çıkan maltızlarsa, mangallara göre daha gelişmiş olup içlerinde ızgara sistemi ve ateş tuğlaları bulunuyordu. Bu nedenle maltızlar ısıyı koruyabiliyor ve çevreyi ısıtmanın dışında yemek pişirmeye de yarıyordu.

Burhan Oğuz "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri" isimli kitabında bazı özel mangalların büyük evlerde tandır adı verilen düzeneklerde bile nasıl kullanıldığını anlatıyor. Günümüzde kullanılan elektrikli battaniyelerin atası sayılabilecek bu yöntemde göre, büyük odalarda kullanılan kısa ayaklı, dört köşe bir masanın alt kısmına delikli bir raf yapılır ve üzeri tenekeyle kaplanırdı. Bu tenekeyle kaplanmış rafın üzerine de bir mangal koyulurdu. Bu masanın üzerine tandır yorganı veya tandır kebesi adı verilen, pamuk ya da yünden yapılmış geniş bir örtü örtülerek mangalın ısıyı masanın içerisine hapsedilirdi. Ev halkıysa bu masanın çevresine oturarak örtüyü dizlerine çekerek ısınlardı.

Yapılan istatistik çalışmalara göre, Anadolu'da en çok kullanılan yakıtların başında tezek geliyor. Büyükbaş hayvanların dışkıları, su ve samanla karıştırılarak hazırlanan tezelerde hazırlanma yöntemine göre çeşitlere ayrılıyor. Örneğin yaz aylarında hayvan dışkıları toplanarak suyla yoğrulduktan sonra hayvanların yemediği iri samanlarla karıştırılıp tekerlek halinde duvarlara yapıştırılıp kurutuluyordu. Ya da günü güne ahırlardan elde edilen taze gübreler, samanla karıştırılarak kurutuluyordu. Tezekler genellikle ısınma için kullanılırken yemek pişirme de kullanılmıyordu. Ağaç bulunmayan yerlerdeyse ekmeğin pişen fırınlarda kurutulmuş geven, sütleğen gibi bitkiler kullanılıyordu.

O dönemlerde ateş yakmak için kibrit ya da çakmak olmadığı için bizim bildiğimiz kibrit ve çakmaklar yerine çakmak taşları kullanılıyordu. Ancak bunları tutuşturmak için çok çabuk yanabilen malzemelere ihtiyaç vardı. Bunun için kav mantarı adı verilen bir mantarı ya da ceviz ağacının kabukları kullanılıyordu. Ceviz ağacının kabuklarının çabuk tutuşmasını sağlamak amacıyla, bu kabuklar, sütleğen bitkinin yakılmasıyla elde edilen külle kaynatılıp kurutuluyor ve daha sonra havanda dövülerek toz haline getiriliyordu. Mantardan ya da ceviz kabuğundan elde edilen bu kavların üzerinde çakmaktaşı bir demir parçasına vurularak oluşturulan kıvılcımla da ateş yakılıyordu.